

УДК 130.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.14>

«ЕКОЛОГІЧНЕ Я» ЯК НАСЛІДОК СОНЯЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ДЖ. БЕРКЛІ ТА Ф. МЕТЬЮЗ

Анастасія Тихонова

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
факультет суспільних наук і міжнародних відносин, кафедра філософії
пр. Гагаріна, 72, 49000, м. Дніпро, Україна*

У статті розкривається аспект реальності по той бік розриву між культурою та природою. “The ecological self is a natural self on the far side of the culture/nature divide” [1, с. 6]. Цю прірву дуального сприйняття самого себе, як представника соціального утворення та природного світу, як окремо існуючого, можливо подолати завдяки усвідомленню, що «Артефакт слід розглядати як потенційне вираження природного. Тоді природа більше не буде сприйматись як те, чого ми не торкнулися, а радше – як щось глибше, щось, що може бути виражене в наших ручних роботах так само, як це працює в руках павука чи бджоли» [1, с. 6]. Проводяться дослідження відносно сонячної активності та психічних станів людини. Окреслюються основоположні властивості біомімікрії в рамках дослідження «Екологічного Я» у філософії Ф. Метьюз і Дж. Берклі. Актуальність дослідження відображається у сучасних умовах природного різноманіття, в якому зростає і формується фактор ризику екологічних катастроф. Споживацьке ставлення до природних ресурсів є одним із джерел серйозних проблем для суспільства і культурного простору, тому розглядається проблема виховання етичного ставлення щодо природних ресурсів, стан яких є дзеркалом душі людини. Цей тонкий взаємозв'язок споглядання світу у собі, як частини всього сушого відображається у філософських роботах Ф. Метьюз та Дж. Берклі досить глибоко і не завжди доступний для розуміння на поверхневому рівні. Світогляд одного філософа щодо феномена «сприйняття» доповнює дослідження іншого. Філософами виділяється два паралельних процеси, в яких сторони етичного відродження, ідентифікація себе за етичною ознакою, особливо гостро переживається в період самовизначення «Екологічного Я». Робиться акцент на особистісний світогляд людини, який наближує її психічний стан до природних умов. Індивід має можливість адаптуватися на новому рівні свого власного буття. Відокремлюється рух свідомості від егоцентричного сприйняття до екоцентричного. Головне поле подій – екологічна етика. Головне питання у тому, як саме зберегти власну енергію щоб не виснажувати скарби природи. Конативність і найменший опір розглядаються як інструменти для можливого переходу до нової якості життя на всій планеті. Також розглядаються принципи конативності щодо «Екологічного Я». Рефлексивне усвідомлення розкривається у вигляді волі до реалізації. Наголошується на важливості конативного компонента для реалізації повного природного потенціалу людини в процесі взаємодії з екосистемою та трансформації внутрішнього простору.

Ключові слова: саморефлексія, відчуття, емпатичний рівень, екологічна свідомість, деградація, інтеграція.

По-перше, відзначимо, чому питання подоби сонячної активності у розвитку та становленні «Екологічного Я» є важливим у сучасному світі.

По-друге, проведемо паралелі між сонячною активністю в природному світі та станом душі та психіки людини.

По-третє, окреслимо важливість практичної сторони проведення аналогії між спалахами на сонці та емоційними станами людини в процесі *саморефлексії* у філософії Ф. Метьюз та Дж. Берклі.

По-четверте, розкриємо сутність «Екологічного Я» під різними кутами, подібно до заломлення сонячних променів на поверхні землі.

По-п'яте, розкриємо природу «Екологічного Я» з погляду Біомімікрії.

По-шосте, знайдемо коріння психологічної проблеми, яка заважає людині розкрити свій потенціал і наблизитися до «Екологічного Я».

Не випадково проводиться аналогія психічної активності з «сонячною». Прірва між сонячною активністю та психічною не дуже велика. Сонячна активність – це сукупність циклічних і нециклічних фізичних змін, що проходять на Сонці та обумовлені взаємодією сонячного магнітного поля й плазми. Геракліт відзначав динамічність психічного стану та вважав, що «стани душі» можуть переходити з однієї якості в іншу. У момент спалахів Сонце викидає велику кількість енергії і заряджених частинок, які при досягненні Землі викликають на ній електромагнітні бурі, полярні сяйва та інші явища. Сонячна активність впливає на клімат, ряд біосферних процесів, зміну чисельності тварин, стан здоров'я людей [2, с. 5].

Психічне відображення виникає на певному етапі у формі здатності відчувати, яку особливо підкреслює Ф. Метьюз та Дж. Берклі. Подібно до Сонця, ця здатність до *відчуття* має особливу тенденцію. Під час спалахів відбувається викид великої кількості життєвої енергії для створення нових явищ у світі, змін чисельності населення, розвитку конкретного індивіда або суспільства. З цим складно посперечатися. Звичайно, результатом таких спалахів є зміни у свідомості й здоров'ї людини. Усі ці фактори впливають на екологічний стан нашої планети в цілому. Адже це питання не випадкове, бо екологічна ситуація нашої планети зараз не в найкращому стані. Ф. Метьюз пропонує варіанти вирішення цієї проблеми за допомогою формування «Екологічного Я», однією з властивостей якого є найменші витрати енергоресурсів. Є надія спрямувати потреби споживачів на екологічну користь. З точки зору «Екологічного Я» завжди існують питання: «Чого ми повинні бажати? Чого хоче від нас решта природи?». *Деградація* Землі змушує поставити питання: «Чого хоче Земля?». Але щоб зрозуміти це, потрібно мати певний *емпатичний рівень* свідомості, стати Землею, відчути її пульс. Цей *імпіричний рівень* Ф. Метьюз називає «мислення природи зсередини». Це «*екологічна свідомість*», яку можна назвати духовним центром «Екологічного Я», але не його еквівалентом, бо «Екологічне Я» має складові, які породжує екологічна свідомість: екологічна культура мислення, здатність вирішувати певні екологічні проблеми, *саморефлексія*, *емпатичні здібності*, *конативні здібності*, *когнітивні здібності*, певні форми психічної діяльності, етичні цінності, комунікативні навички, певний рівень розуміння та усвідомлення, здібності до *інтеграції* з природним середовищем. Як гарно визначив це розуміння відомий словацький поет Павол Орсаг-Гвездослав: «Я зірвав квітку, і вона зав'яла. Я спіймав метелика, і він помер у мене на долоні. І тоді я зрозумів: торкнутися краси можна тільки серцем». Як зазначає Ф. Метьюз: «Емпатичне ставлення до скарбів природи створює потенціал для подолання руйнівної хвилі економічного вторгнення та спалювання цієї священної землі» [3, с. 1]. Але варто зазначити, що «ми оцінюємо відстань до об'єктів, які значно віддалені від нас за допомогою судження, заснованого більш на досвіді, ніж на чутті. Людина сприймає велику кількість проміжних об'єктів, таких як будинки, поля, річки, які займають значний простір, звідти формує судження чи висновок, що об'єкт, який вона бачить, знаходиться на великій відстані» [4, с. 1]. Іншими словами, ми відчуваємося через цю здатність ніби відірваними від зовнішнього світу, відокремленими. У своїх судженнях ми припускаємо, що якесь дерево росте десь там, а десь згорів ліс, але ми не ідентифікуємо себе з цим деревом або з пожежею. Взаємозв'язок звичайно є, але він дуже туманний у нашому уявленні. Рівень емпатії досить низький. «Екологічне

Я» – це завжди співвідношення «людина – природа». Це саме приклад досвіду, можливий на рівні самоусвідомлення. Парадокс полягає в тому, що внутрішнє почуття репрезентує свідомості нас самих так, як ми собі є, а не як ми існуємо апіорі, тому що ми споглядаємо себе самих лише так, як ми внутрішньо піддаємося впливу. Саме так виникає хибний образ. Внутрішнє почуття визначається розумом та його початковою здатністю пов'язувати різноманітний зміст споглядання, підводити його під апперцепцію, на якій ґрунтується можливість розуму [5, с. 65]. В цьому полягає суть того, що «Екологічне Я» більш наближено до поняття «істини». Розум у людини не є здатністю споглядання. Синтез розуму – це синтез дії, яка усвідомлюється розумом у результаті трансцендентального синтезу уяви, а потім впливає на внутрішнє почуття. Внутрішнє почуття містить у собі лише форму споглядання [5, с. 65]. Саме з цієї причини у внутрішньому почутті багато поверхневого. Внутрішнє почуття сполучене з розумом. Однак глибина думки не має меж, межі виникають через обмеження в інтелектуальних здібностях, ілюзії та помилки мислення. Ф. Метьюз пов'язує «Екологічне Я» зі здатністю до вольового руху, тому «Екологічне Я, що мислить» доповнює «Екологічне Я, що споглядає».

Далі, щоб відповісти на запитання, як пережити гармонію у собі, зазирнемо до центру «Екологічного Я», до так званого «Центрального Сонця» – екологічної свідомості. Звернемо увагу на те, що поняття *екологічної свідомості* у Ф. Метьюз значно ширше, ніж сукупність поглядів людини на світ. Виходячи з теоретичного дослідження можна зробити висновок, що екологічна свідомість є не тільки результатом когнітивного процесу, а й частиною конативного компоненту, який підкреслює Ф. Метьюз. Не чужі *екологічній свідомості* також і апіорні форми, які вона віддзеркалює в самій природі і таким чином осягає їх, створює гармонійний простір. Завдяки інтеграції з природним колом, людина виходить за межі егоїстичного *сприйняття* світу й за допомогою емпатії розуміє потреби природи. Це певний онтологічний шлях, коли свідомість охоплює певну частинку буття, створює її образ у власному просторі, визначаючи таким чином її існування. Егоїзм, як відомо, породжує почуття власної самоцінності, яка переважає критерії самого буття, робить людину важкою і позбавляє енергії. Усе це подібне сонячному затемненню. Це відокремленість себе від світу. «Завжди вважалося, що забезпечивши існування для тіла, нашою наступною турботою має бути вдосконалення розуму. Але прагнення до багатства займає думки людей». “It has always been thought that as soon as we had provided subsistence for the body our next concern should be to improve the mind. But the desire for wealth steps between, and occupies men’s thoughts” [6, с. 3]. Дж. Берклі, на рівні з Ф. Метьюз, підкреслює недосконалість людської природи відносно розподілу духовних та матеріальних цінностей. У будь-який час було важко знайти рівновагу, однак можливо поставити питання відносно дійсності «Екологічного Я». Яким чином визначити, що воно справді існує, а не є плодом уяви Фреї Метьюз? Одним із значних доказів є живий досвід самої Ф. Метьюз, яка осягає природні явища та події у світі не просто теоретично, сидячи у своїй кімнаті та уявляючи якесь «Екологічне Я», вона здійснює певні практичні дії з виявленням причин і наслідків, які можуть призвести до екологічної катастрофи і в цій схемі «Екологічне Я» є одним із способів вирішення проблеми вимирання рослин, тварин, отже й людей. «Екологічне Я» має можливість до здійснення свого потенціалу. Звичайно, щоб виявити людей з рівнем такого виду свідомості, потрібні спеціальні дослідження. Проте те, що має реальний потенціал до здійснення, вже не є просто ілюзією, такою як, наприклад, «літаюча черепаха». Звичайно «літаючу черепаху» можна втілити до життя за допомогою підручних засобів або відеомонтажу, але вона не є ключем до вирішення конкретно поставленого завдання. У цьому порівнянні можливо побачити сенс біомімікрії. Ця сучасна наука заснована не на тому,

що ми можемо забрати у природи, а на тому, чого ми можемо в неї навчитися. «Екологічне Я» Ф. Метьюз розглядає у межах біомімікрії. Свідомість не відокремлена від природного розмаїття. «Екологічне Я» має біоцентричні кольори у своїй етичній орієнтації, у тому сенсі, що природна система є такою ж морально значущою, як і люди». У статті за 2008 р. “Towards a Deeper Philosophy of Biomimicry”, Ф. Метьюз підкреслює: «Природа утворює класи живих істот або систем, які отримують своє буття поза сферою артефакту». “Nature was comprised of those classes of living things or systems that had come into existence independently of human intention – those which lay, in other words, beyond the realm of artefact” [1, с. 4]. «Екологічне Я» розкривається у процесі взаємодії з природою. Постає питання «Чи є сенс цінування живих істот заради них самих, чи лише як ресурс, «постійний резерв» для людства?» Це певний рух свідомості від егоцентричного сприйняття до екоцентричного. Дуальність полягає у розподілі морального поля – між антропоцентризмом та біоцентризмом. Ф. Метьюз вважає, що антропоцентрична позиція свідчить про моральний недолік, певну патологію в психіці та *сприйнятті* світу. Зазвичай, ми живемо в епоху маргіналів, які перебувають на межі різних культур, соціальних цінностей, і зазнають суперечливого впливу [7, с. 360]. Саме у епоху маргіналів розкол між біоцентричним і антропоцентричним підходами породжує дуалістичне ставлення: природа визначається як те, що стоїть на противагу “humanity” – людству. “The problem with this notion of nature lies, of course, in its dualism: nature is defined as that which stands in contrast to humanity” [1, с. 5].

На шляху до створення «Екологічного Я», Ф. Метьюз пропонує створення екологічної етики, яку можна описати як біоінклюзивну, на відміну від біоцентричної, маючи на увазі, що хоча наше моральне міркування належним чином починається всередині людини, його необхідно значно розширити, щоб включити інтереси усього природного розмаїття. “An environmental ethic such as this could be described as bio-inclusive as opposed to biocentric, implying that though our moral reasoning properly starts within the human circle it needs to be (vastly!) extended to include the interests of the members of the larger life system” [1, с. 5].

Головне питання полягає у тому, наскільки адекватно можна судити про справжню сутність «Екологічного Я». «Будучи знайомими з індивідом, ви розумієте його цілком повно, незалежно від того, що про нього існує велика кількість невідомих вам пропозицій. Пов’язані з індивідом пропозиції не потрібно знати для того, щоб можна було знати, що є сам індивід. Для того, щоб зрозуміти пропозицію, в яку входить ім’я індивіда, ви вже маєте бути з ним знайомі. Також, щоб повністю знати якусь одну річ, ви повинні знати всі її відносини і якості, практично всі пропозиції, у яких ця річ згадується; а з цього ви звичайно вважаєте, що світ є взаємозалежним цілим» [8, с. 29]. Звичайно, це поєднання можливе у межах біомімікрії, яка формує новий спосіб сприйняття та оцінки природи. Ф. Метьюз зазначає дев’ять принципів: 1. Природа працює за наявності сонячного світла. 2. Використовує лише ту енергію, яка їй потрібна. 3. Виконує необхідні їй функції. 4. Перетворює усе. 5. Вдячна за співпрацю. 6. Робить ставку на різноманітність. 7. Потребує певного досвіду. 8. Приборкує надмірності зсередини; 9. Використовує силу до межі [9, с. 308]. Не можна не погодитись з Ф. Метьюз, що у випадку реалізації цих принципів у схемі «Людини», це змінило б наш світ до невпізнання. Проте на сучасному етапі розвитку поняття біомімікрії дуже відносно. У цьому контексті Ф. Метьюз згадує постулати Спінози, який у сімнадцятому столітті, визначив *conatus* як волю, за допомогою якої все прагне вистояти у своєму власному існуванні. «Зазвичай людина обирає шлях найменшого опору – шлях, на якому прагне виконати свою власну волю, при цьому, наскільки це можливо, пристосовуючись до волі інших». “The path of least resistance is thus a path by which one seeks to fulfil one’s own conativity while, as far

as possible, accommodating the conativity of others” [1, с. 9]. Далі філософ пояснює: «Це логічна необхідність, а не просто емпірична випадковість. Ця необхідність впливає з логічної динаміки еволюції. Організми намагаються зберегти фізичну цілісність та власну енергію для вкладення в інші форми самопідтримки та самозростання. У цьому сенсі шлях найменшого опору є логічним шляхом для конативних сутностей, тому цей шлях природний: вони розвивають екзистенціальну диспозицію, яка змушує їх віддавати перевагу цій модальності». “least resistance can be asserted with some confidence because their doing so is a matter of logical necessity rather than mere empirical contingency. This is a necessity arising from the logical dynamics of evolution” [1, с. 9]. Ф. Метьюз робить важливий висновок: «Найефективніший спосіб зберегти власну енергію – це зберегти власне існування». Таким чином ми можемо відокремити два головних принципи «Екологічного Я» – *конативність (воля) і найменший опір*. «У цьому відношенні ми є невід’ємною «частиною природи». “In this respect we are inalienably “part of nature” [1, с. 10]. Розглянемо, у чому полягає конативність щодо «Екологічного Я». Рефлексивне усвідомлення дозволяє людині розмірковувати над власною природою і змінювати її. “we can reflect upon our own nature, and, by reflecting upon it, modify it” [1, с. 10]. У цьому полягає воля до реалізації. Однак Ф. Метьюз зазначає, що режим «нав’язування та контролю» ставить нас «поза природою». Чому саме так? Бо ця звичка цілком пов’язана з розумом, який Дж. Берклі позначає, як явище «кінцеве» – “Besides, the Mind of Man being Finite, when it treats of Things which partake of Infinity, it is not to be wondered at, if it run into Absurdities and Contradictions” [10, с. 1]. У філософії Ф. Метьюз рефлексивне буття не є розумом, але воно має здатність рефлексувати над розумом. Рефлексивне буття «піднімає», так би мовити, своє представлення світу поза світом, щоб досліджувати його. Під час цього дослідження рефлексивність схожа на прозорий шар розуму, який можна очистити і в цьому сенсі відокремити від первісної єдності розуму та світу. “The reflexive being “lifts”, so to speak, its representation of the world out of the world, in order to examine it. Its reflexivity is like a transparent layer of mind that can be peeled back and in this sense separated from the original unity of mind and world” [1, с. 10]. Рефлексивна істота здатна відходити від конативного шаблону, закладеного природою, але згідно твердженням Ф. Метьюз, філософську основу для біомімікрії становить конативність, як імпульс до самоіснування та самозростання. «Природа використовує лише необхідну енергію», але людина має волю використовувати лише «необхідну енергію», щоб запобігти «сонячним спалахам» та не виснажувати природу, немов «вампір», заради досягнення власних егоїстичних цілей, які виникають внаслідок *рефлексії*. Однак треба зазначити, що конативний компонент має певні ознаки для реалізації. По-перше – це довіра до себе, своєї природної здатності щось змінити, по-друге – впевненість у собі і своїх переконаннях, відчуттях. Занадто великий самоконтроль заважає йти шляхом найменшого опору. Тобто, власне ставлення до самого себе формує рівень, на якому здійснюється схема реалізації «Екологічного Я» людини. Треба також пам’ятати, що «Екологічне Я» підлітка й «Екологічне Я» дорослої людини відрізняються. Коли келих повсякденності сповнений метушню, стресами та конфліктами, плавно рухатись подібно до річки дуже складно. Для цього необхідно спочатку щось змінити та докласти зусиль до моделювання саморефлексивного *сприйняття*.

Висновок. Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що в процесі концептуального філософського мислення, з’являється певний образ вирішення психологічної проблеми людини, а отже – й екологічної. «Екологічне Я» втілює «Природний Закон» або «Природний принцип», який за своєю першоосновою

єсамодостатнім, немов Сонце. Таким чином здійснюється ентелехія багатомірного внутрішнього простору особистості через творчий процес перебудови й трансформації свідомості. Трапляється здійсненність буття з точки зору двох складових: 1. Людського та 2. Природного потенціалу. «Я людини» у гармонійному співвідношенні з природою перетворюється на «Екологічне Я». І, як зазначає Ф. Метьюз, далі перетікає в космічний принцип. Цей космічний принцип базується на єдності з усім простором і творінням, але індивід не втрачає у цьому єднанні своєї цілісності, цінності й самодостатності. Навпаки, він стає більш неповторним, розширює свої можливості на рівні не тільки індивідуальному, але й на природному. Це перетин кордону від «людського Я» до «Екологічного Я», коли «сонячні спалахи» у середині найбільш активні і потрібно докласти певних зусиль, бо як зазначає Ф. Метьюз: «Екосистема є остаточною моральною спільнотою “Екологічного Я”, у якій екоцентризм є відповідною моральною орієнтацією» [1, с. 6]. Диференціація природного і культурного формує самосвідомість, та власний сенс буття людини. Саме у цьому полягає аспект самодостатнього буття.

Список використаної літератури

1. Mathews F. Towards a Deeper Philosophy of Biomimicry. 2011. Vol. 24, Issue 4. P. 364–387.
2. Гончаренко Г.С., Совгіра С. В. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів. Київ, 2010. 67 с.
3. Mathews F. For love of matter: a contemporary panpsychism. New York, 2003. 213 p.
4. Berkeley G. An Essay towards a new theory of vision. Dublin, 1709. 43 p.
5. Kant I. Critique of pure reason. Riga, 1787. 681 p.
6. Berkeley G. Alciphron: or, the Minute Philosopher. London, 1732. 136 p.
7. Петров С. Маргінальна особистість. Філософський енциклопедичний словник. Київ, 2002. 742 с.
8. Russell B. The Philosophy of Logical Atomism. London, 1918. 162 p.
9. Benyus J. Biomimicry: Innovation Inspired by Nature, Harper Perennial. New York, 1997. 308 p.
10. Berkeley G. A Treatise concerning the principles of human knowledge. Dublin, 2002. 57p.

“ECOLOGICAL SELF” AS A CONSEQUENCE OF SOLAR ACTIVITY IN THE PHILOSOPHY OF G. BERKELEY & F. MATHEWS

Anastasiia Tykhonova

*Oles Honchar National University of Dnipro,
Faculty of Social Sciences and International Relations,
Department of Philosophy
Gagarina Avenue, 72, 49000, Dnipro, Ukraine*

The article reveals an aspect of reality beyond the gap between culture and nature. “The ecological self is a natural self on the far side of the culture/nature divide” [1, с. 6]. This gap of dual personal perception between social formation and the natural world can be overcome with the help of such awareness as “The artifact should be considered as a potential expression of natural life. Then nature will no longer be understood as something we have not touched, but rather as something deeper, something that can be expressed in our handiwork just as it works in the hands of a spider or a bee” [1, с. 6]. Research is being conducted regarding solar activity and human mental states. The fundamental properties of biomimicry are described in the frameworks of “Ecological Self” research in the philosophy of G. Berkeley & F. Mathews. The relevance of the research is reflected in the modern conditions of natural diversity, in which the risk

factor of environmental disasters is growing. Selfish consumption of natural resources is one of the serious problems for society and cultural space. To solve this problem, the education of an ethical attitude towards natural resources is considered. The state of nature is a mirror of human soul. This imperceptible contemplation of the world in itself as a part of the whole being is not always clear at the superficial level. Two parallel processes are examined: ethical rebirth and self-identification on an ethical basis. It is especially keenly experienced in the period of self-determination of the “Ecological Self”. Attention is focused on a person’s personal worldview, which brings his mental state closer to natural conditions. An individual has the opportunity to adapt to a new level of his own existence. Consciousness goes from egocentric perception to ecocentric. The main field for research is environmental ethics. The main question is how exactly to save one’s own energy so as not to deplete the treasures of nature. Conativity and least resistance are seen as tools for a possible transition to a new quality of life on the entire planet. The principles of conativity regarding the “Ecological Self” are considered. Reflective awareness is revealed in the form of the will to realization. The importance of the connotative component for the realization of the full natural potential in the process of interaction with the Ecosystem and internal space is emphasized.

Key words: self-reflection, perception, empathic level, environmental consciousness, degradation, integration.